

1. CENA

VÝBORU SEKcie PRE UMELECKÝ PREKLAD A VÝBORU SEKcie PRE VEDECKÝ A ODBORNÝ PREKLAD

Volám sa Stanislava Nichtová a som študentkou druhého ročníka magisterského štúdia Prekladateľstva a tlmočníctva v odbore anglický jazyk a kultúra – nemecký jazyk a kultúra na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Popri štúdiu píšem recenzie na fantastickú literatúru a už štvrtý rok učím angličtinu deti v predškolskom veku. Umiestnenie medzi víťaznými prácami na Prekladateľskej univerziáde vo mne vzbudilo ešte väčší záujem o kritiku prekladu a považujem ho za jeden z najcennejších doterajších úspechov.

Detský svet je mi veľmi blízky, preto som sa rozhodla pre kritiku knihy Guya Bassa Zošidlo. Zaujal ma poučný a zábavný príbeh a tiež špecifický cieľový adresát – malí chlapci. Tomuto úzkemu okruhu príjemcov bolo potrebné prispôbovať prekladateľské riešenia, ktoré môžu vďaka prekladateľkinej tvorivosti inšpirovať aj iných kolegov.

LITERATÚRA NA MIERU

Police s prekladovou literatúrou pre deti a mládež v poslednej dobe praskajú vo švíkoch. Vydavateľstvá hľadajú ďalšie diela, ktoré by sa popularitou a tržbami priblížili Harrymu Potterovi či ságe Twilight (Zatmenie). Okrem narastajúceho množstva prekladov som si všimla aj ďalší fenomén. Niektoré kníhkupectvá delia knihy podľa pohlavia a vekovej kategórie, čo z marketingového hľadiska považujem za rozumný krok, pretože rodičia jednoduchšie nájdu vhodnú knihu pre svoju ratolesť. Nejaké vekovej skupine ich buď adresovali sami autori, alebo redaktori, pretože u nej zaznamenala úspech. Knihu, ktorú budem rozoberať, som si vybrala z poličky označenej ako „literatúra pre mladších chlapcov“. Okamžite sa mi v hlave vynorila otázka, aké riešenia prekladateľ zvolil pre tak úzko definované publikum.

V tomto prípade ide o prekladateľku. Úlohy sa chopila etablovaná Oľga Kralovičová, ktorá sa v minulosti venovala prekladu románov pre ženy. Od roku 2001 pravidelne prekladá aj v súčasnosti veľmi populárnu fantastickú literatúru. Naj-

známejšie sú jej preklady piatich kníh z už spomínanej série o Harrym Potterovi alebo diela Phillipa Pulmana, za ktoré získal viacero literárnych cien. Všetky fantastické diela, ktoré prekladateľke prešli rukami, sú určené buď výlučne pre mladšie publikum, alebo majú tzv. prechodný charakter, čiže obsahujú elementy, vďaka ktorým dielo zaujme detského aj dospelého čitateľa. Prekladateľka tak získala prax v prekladaní detskej literatúry.

V neprebernom množstve nekvalitných prekladov považujem za vhodné vyzdvihnúť tie vydarené. Preklad knihy *Zošidlo* k nim zaiste patrí, a preto sa bude moja kritika niesť aj v duchu opisov správnych a vynaliezavých riešení, z ktorých môžu prekladatelia čerpať inšpiráciu.

Autor knihy, Guy Bass, je na Slovensku pomerne neznámy. Píše krátke, pútavé príbehy, obvykle s prvkami sci-fi alebo hororu. Z veľkého množstva knižných sérií u nás vyšli iba dve: *Zošidlo* a *Bendži Bengál Bom* (preklad Katarína Škorupová). Všetky čitateľské recenzie na stránkach kníhkupectiev sú veľmi pozitívne, čo svedčí o kvalite diela, ale aj prekladu. Oblubujú ho však iba začínajúci čitatelia, ktorým bola kniha určená, čo naznačuje, že jazyk a dĺžka diela sú prispôsobené mladším deťom. Kvôli obmedzenému cieľovému publiku je menšia pravdepodobnosť, že by sa kniha stala evergreenom ako napríklad *Alica v krajine zázrakov*.

Zošidlo je príbeh prešpikovaný hororovými prvkami, no len do miery prijateľnej mladému čitateľovi. Malá príšerka, *Zošidlo*, dávno zabudnutý výtvar šialeného profesora Erazma, sa snaží urovnať všetky problémy, ktoré profesor spôsobuje vytváraním nových a nových monštier, pretože mu z temného hradu často utekajú. V autorovom štýle badať, že inšpiráciu čerpal z diel hororovej klasiky ako Frankenstein či z filmov svojského režiséra a výtvarníka Tima Burtona. Hlavné ilustrácie Peta Williamsona sú Burtonovým až neveriteľne podobné.

Dalo by sa polemizovať, či je kniha vôbec vhodná pre detského čitateľa, no po prečítaní niekoľkých strán sa pochybnosti rodičov rozplynú. Autor pridáva strašidelným situáciám dávku humoru, ktorá vzniká kontrastom desivého výzoru monštier a ich neškodného a veselého správania, čím autor postupne učí deti ne báť sa príšer a pošmúrnosti. Práve spomínané hororové prvky sú jedným z faktorov, ktoré sa podpísali pod kategorizáciu knihy ako čisto chlapčenskú. Dievčatká si obvykle radšej prečítajú príbehy z nežnejšieho prostredia.

Dej knihy sa odohráva v neznámej krajine v dobe pripomínajúcej druhú polovicu devätnásteho storočia, kedy mali ľudia záľubu v čítaní gotických románov. Keďže nejde o súčasné prostredie, na mieste je otázka, či dielo modernizovať alebo historizovať. Autorka prekladu sa rozhodla pre modernizáciu jazyka i štýlu a dobové reálie ponechala. Reálie a ducha doby považujeme za absolútne nutné zachovať, pretože bez nich by dielo stratilo svoj charakter a zážitkovosť textu by výrazne klesla.

Zaujímavým prekladateľským problémom sú slová „circus“ a „carnival“, kto-

ré v Bassovom príbehu označujú putovný podnik s hračkami prírody, križujúci krajinu. Okrem možnosti vidieť znetvorených ľudí ponúkal aj iné atrakcie ako strelnica a rôzne stánky s občerstvením. Slová „cirkus“ alebo „karneval“, ktoré často vídať v slovenských prekladoch nie sú daným výrazom ekvivalentné a často dochádza k významovému posunu. Našinec si nedokáže predstaviť, o akú zábavu ide, keďže pozná iba domáce cirkusy a karneval je preňho bál v maskách. Autorka prekladu zvolila veľmi vhodný výraz „obludárium“, ktorým nahradila obe anglické slová.

S rozhodnutím jazyk úplne modernizovať však nesúhlasím. Problematickosť koncepcie modernizácie jazykovej stránky prekladu je veľmi jasne viditeľná napríklad v nasledovnom zvolaní:

O: *Dare you gaze upon the impossible creatures lurkin' behind these drapes? You'll need all your nerve to behold these monsters!* (Bass, 2011, s. 10)

P: *Odvážite sa pozrieť na neuveriteľné monštrá skrývajúce sa za týmito plachtami? Nájdete dosť odvahy, aby ste zniesli pohľad na tieto príšery?* (Bass, 2012, s. 10)

Ako vidíme, originál je archaický, no preklad je značne modernizovaný. Z predlohy sa nepreniesol žiaden archaický prvok, ani syntaktický ani lexikálny. Čo sa javí ako nešťastné riešenie však môže byť aj zámer. S prihliadnutím na cieľového čitateľa je riešenie adekvátne. Chlapci vo veku sedem až jedenásť rokov by mohli mať problém so staromódnym vyjadrovaním a skôr by ich to od čítania odradilo, než doň motivovalo. Ideálnym riešením by však bolo ponechanie jedného či dvoch archaických tvarov, ktoré by recipienta zaujali a rozšírili jeho slovnú zásobu a vyjadrovacie schopnosti. Čitateľa nie je nutné pre jeho nízky vek podceňovať a text prehnane nivelizovať.

Čiastočná modernizácia textu sa javí ako vhodné riešenie aj kvôli autorovej nejednotnosti v používaní archaických a moderných vyjadrovacích prostriedkov. V angličtine autor používa archaizmy len v špecifických situáciách, zvyčajne v prehovoroch alebo textoch oficiálnejšieho charakteru. Výnimkou je napríklad veta: „*Fresh from our... sell-out world tour!*“ (Bass, 2011, s. 10). Do slovenčiny bola preložená nasledovne: „*Práve sme sa vrátili z... MEGA úspešného svetového turné!*“ (Bass, 2012, s. 10). Autorka prekladu zvolila v súčasnosti veľmi populárne a používané slovo *mega* a dokonca ho zvýraznila veľkým písmom. Keďže toto riešenie zapadá do jej čisto modernizačnej koncepcie štylistickej stránky prekladu, hodnotím ho ako dobré a inovatívne. Rôzne veľkosti a typy písma dodávajú textu plastickosť, vďaka čomu si čitateľ dokáže vokálny prejav postáv živšie predstaviť.

Zložených podstatných a prídavných mien ako „*sell-out*“ je v texte skutočne neúrekom. Dalo by sa povedať, že sú jednou z charakteristických črt autorovho štýlu. Nie je možné ich prekladať jednotne, a preto ich v slovenskom preklade

reprezentujú buď superlatívy („*najotrasnejší*“ z anglického „*stomach-churnin*“, „*najdesivejší*“ z anglického „*trouser-messin*“) alebo prívlastkové vety („*voz, ktorý ťahal kôň*“ z anglického „*horse-drawn carriage*“). Okrem menných slovných kategórií máme v texte aj príklady zložených slovík ako napríklad „*trundle-clopping*“, ktoré prekladateľka prekladala slovesami, v tomto prípade slovesom „*hrkovať*“. V zloženej forme nájdeme dokonca aj vlastné mená („*Topsy-Turvy Twins*“, teda „*dvojčatá Hore a Dolu*“). Nahradením zloženín z textu však zmizla jedinečnosť autorovho štýlu. I keď mladému recipientovi strata natolko neprekáža, vhodnou alternatívou by bolo napríklad vytvoriť nové zložené slovo, ktoré by slúžilo ako ekvivalent pre autorovo najpoužívanejšie prídavné meno. Slovo „*gut-churning*“, ktoré prekladateľka preložila ako „*desivý*“, mohla radšej zvoliť napríklad slovo „*hnusostrašný*“, vytvorené zložením slov „*hnusný*“ a „*strašný*“ podobne ako hrôzostrašný. Zachovala by tak nielen tvar slova, ale aj jeho význam, v ktorom sa snúbi strach s hnusom.

Vlastné mená možno považovať za najsilnejšiu stránku prekladu. Vezmime si napríklad meno hlavného hrdinu. V angličtine sa volá *Stitch Head*, čo pôsobí skôr hanlivo. Naproti tomu slovenský preklad *Zošidlo* nielenže znie milo a príjemne, ale obsahuje aj slovo „šidlo“, ktoré evokuje niečo malé, rýchle a neposedné. Dalo by sa povedať, že meno v preklade detailnejšie opisuje svojho nositeľa a kvalitnejšie prenáša informáciu, vďaka čomu sa čitateľ dokáže do postavy lepšie vcítiť.

Z onomastického hľadiska sú všetky použité mená nositeľmi vlastností a podľa zásad Ferencíkovej slovenskej prekladateľskej školy je ich teda nutné preložiť. Autorka prekladu tak spravila vo všetkých prípadoch okrem mena Arabella, ktoré len prispôsobila cieľovej kultúre a použila tvar Arabela, ktorý v recipientovi vyvoláva správne rozprávkové konotácie. Najelegantnejším a najlepším prekladateľským riešením medzi menami je jednoznačne preklad anglického mena „*Madam Moustache*“. Fúzatá žena nesmela chýbať v žiadnom správnom obludáriu. Prekladateľka sa s menom pohrala a vytvorila „*madam Fuzique*“. Zachovala tak nielen pôvodný význam mena, ale vložila doň slovnú hračku, prepísaním slovenského fúzika do francúzskeho pravopisu. Anglické slovo „*moustache*“ pochádza z francúzštiny a napriek tomu, že nejde o novoprebraté slovo, udržalo si svoj francúzsky znejúci charakter. *Madam Fuzique* teda skvelo prenáša nielen význam, ale aj exotickosť.

S prekladom niektorých slovných hračiek si však prekladateľka nedala dostatok námahy. Príkladom neúplného riešenia je napríklad veta „*Behold... and be horrified.*“ (Bass, 2011, s. 10), ktorá bola preložená nasledovne: „*To, čo tu uvidíte, vás vydesí na smrť!*“ (Bass, 2012, s. 10). V preklade sa úplne stratila aliterácia slov „*behold*“ a „*be horrified*“. Lepším riešením sa mi zdá napríklad: „*Dívajte sa a deste sa*“.

Vráťme sa však k črtám, ktoré dielo predestinovali na vhodné pre mladších chlapcov. Najjednoznačnejšie to naznačujú prvé štyri verše básne v prológu:

*Trdlo Prdlo vyliezol raz k hradu,
zadúšal sa od vlastného smradu.
Ocitol sa pri Fantazmore v núdzi
– kadibúdka nebola naporúdzi.*

Iste si viete predstaviť, ako sa po prečítaní tejto básne plnej fekálneho humoru malí chlapci smejú, až sa chytajú za brucho. Z môjho pohľadu mala prekladateľka dve možné riešenia. Buď básničku zjemniť a neutralizovať, alebo zachovať pôvodný význam. Nech je už báseň akokoľvek nevychovná, v prvom rade ide o knihu, ktorá má zabaviť. Jej morálne posolstvo je skryté v príbehu o priateľstve a vytrvalosti. Básnička má teda za úlohu hlavne pobaviť a zaujať, v čom by jej neutrálna verzia neuspela. Zároveň by došlo aj k odklonu od autorovej intencie. Autorka prekladu sa teda správne rozhodla ponechať všetky prvky humoru, ktorý je pre mladších chlapcov charakteristický.

Podobná koncepcia by bola podľa mňa vhodná pre celé dielo. Autorka miestami zachováva a v iných častiach zase zanedbáva špecifickosť prvkov, ako sú slovné hračky, archaizmy či ukážky detského humoru. Neutralizáciou týchto tvarov a figúr sa z diela vytráca pôvodná hravosť a vtip. Čo však preklad stratil odklonom od originálu, nadobudol neuveriteľnou mierou prekladateľkinej imaginácie v oblasti vlastných mien a novotvarov, ako napríklad „*vlkolačizmus*“ alebo „*mačkotrepotavec*“. Celkový dojem z prekladu je vďaka množstvu inovatívnych riešení dobrý.

Najväčší prekladateľský oriešok nespočíval ani tak v hľadaní vhodných riešení pre konkrétnu cieľovú skupinu, ako skôr vo voľbe správneho pomeru nahrádzania a ponechávania pôvodných prvkov, aby im mladý čitateľ rozumel, ale zároveň, aby sme ho nepodcenili, rozšíril si slovnú zásobu a nadobudol schopnosť slovnej invencie. Nájst' zlatú strednú cestu medzi príliš náročným a príliš jednoduchým. Túto myšlienku trefne vystihuje citát britského autora fantastickej literatúry Terryho Pratchetta: „*Moja rada znie: Preboha, nepíšte knihy vhodné pre dvanásťročných deti, pretože dvanásťročných deti, ktoré radi čítajú, čítajú knihy pre dospelých*“ (Orr, 2088; vlastný preklad). Za dôkaz úspešnosti prekladu teda možno považovať odozvu čitateľov, vek a pohlavie ktorých prekonajú hranicu určenú vydavateľstvom a kníhkupectvami.

PRAMENE

- BASS, G.: *Stitch Head*, Stripes Publishing, 2011, 179 s. ISBN-13: 978-1847151834.
BASS, G.: *Zošidlo*, Bratislava : Slovart, 2012, 190 s. ISBN 9788055604121.

LITERATÚRA

ORR, Deborah (interview): *Terry Pratchett: ‚If I’d known what a progressive brain disease could do for your PR profile I may have had one earlier‘*. In: The Independent. [online]. 29/11 2008. [cit. 2014- 03-02]. Dostupné na: <<http://www.independent.co.uk/news/people/profiles/terry-pratchett-if-id-known-what-a-progressive-brain-disease-could-do-for-your-pr-profile-i-may-have-had-one-earlier-1036584.html>>. ISSN 0951-9467.

◆◆◆

Bc. Stanislava Nichtová
Kosihská 253
93524 Čajkov
stanislava.nichtova@gmail.com